

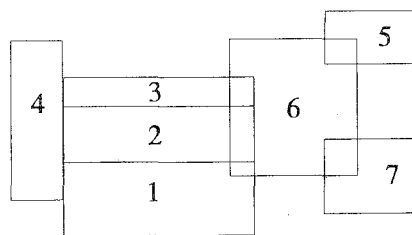
KÉPZÉS AZ ISKOLARENDSZEREN KÍVÜL

MA MÁR ALIGHA LEHET EGY ORSZÁG OKTATÁSI-TANULÁSI kapacitásait csupán az iskolarendszerű képzés adataival jellemezni. Egyes ipari országokban az iskolarendszerű képzésen kívüli, széles értelemben vett intézményes tanulás – a résztvevők számát és a ráfordításokat illetően – meg is haladja a hagyományos iskolázás nagyságrendjét. Ami azt jelzi, hogy korántsem csak a lemaradásuk gyors felszámolására törekvő harmadik világbeli térségekben, vagy a mi társadalmi méretű újratanulásra kényszerülő régióinkban van jelentősége az iskolán kívüli ismeretszerzésnek. A témával foglalkozó szakemberek az iskolán kívüli képzés rugalmasságát, relatív olcsóságát hangsúlyozzák. Kiemelik azt az előnyét, hogy a résztvevők ismereteire és tapasztalataira építve jóval hatékonyabb, mint a hagyományokhoz tapadt, lassan átalakuló iskolai oktatás. Az erős szelekciót érvényesítő iskolarendszerek keretei között pedig a pályakorrekció lehetőségeit bővíti.

Az iskolarendszeren kívüli képzés kiterjedtségére vonatkozó megállapításokban általában jóval több a becslés, mint az adatfelvételekre alapozott tényközlés. Az erre a képzési formára jellemző változékonyság és a szerveződés módja miatt a megbízható információkra épülő, átfogó elemzés komoly akadályokba ütközik. Jelen írás sem a kérdéskört kimerítően tárgyaló tanulmány, csupán kísérlet a jelenlegi helyzet néhány sajátos vonásának a felvázolására és az elérhető adatok közzétételére.

Az áttekintés céljából az intézményes képzés egészét hét területre osztjuk. Az egyes területek érintkeznek, részben át is fedik egymást; amit az alábbi ábrával igyekszünk illusztrálni. A továbbiakban csupán e területek egy részével kívánunk foglalkozni.

1. ÁBRA

1 A tanköteles korúak alapképzése. 1989/90-es adatok szerint 1.183.600 tanuló vett részt a nappali tagozatos képzésben.

2 A középfokú oktatás az 1990/91 évre vonatkozó adatok szerint minden iskolatípust (a szakmunkásképzőket és a speciális iskolákat is) beleértve: 1193 intézményt és összesen 517.358 tanulót képvisel.

3 A felsőoktatási intézményekben 1991-ben 107.079 nappali tagozatos hallgatót tartottak nyilván.

4 Az esti és levelezőképzés létszámai a különböző iskolafokokban 1990/91-ben: általános iskola: 13.199, középiskola: 75.581, egyetemek és főiskolák: 28.442, összesen 117.222 fő.

5 Művelődési intézmények

6 Intézményes formában folyó szakmai irányultságú képzés, átképzés, tanfolyami továbbképzés

7 Magánoktatás

A fogalmakról

Az *iskolarendszerű oktatás* ill. képzés a kötelező általános iskolai, valamint a középfokú és a felsőoktatási intézményekben folyó nappali tagozatos oktatást jelenti (az ábrán az 1, 2, 3 jelzésű terület).

Az *iskolarendszeren kívüli képzés* alatt a munkavégzéshez szükséges – illetve a munkaerő-piaci pozíció javítását célzó – ismeretek megszerzését szolgáló, intézményes keretek között – de nem az iskolarendszerű képzésben – folyó oktatást és tanulást értjük (akár ad elismert képesítést, akár nem). Az iskolarendszeren kívüli jelző az egyes intézmények esetében az adott képzési forma státuszára, s nem az intézményre magára vonatkozik. A jelenlegi helyzet egyik fontos jellemzője ugyanis, hogy az alapvető funkciójuk szerint iskolarendszerű képzést végző intézmények egy része vállalkozóként is megjelenik a képzési piacon. Nem soroljuk ehhez a szektorhoz a nem intézményesült keretek között folyó, rendkívül kiterjedt önképzési, és a munkavégzés közbeni – részben spontán – tanulási tevékenységet. Ugyancsak nem szerepelnek a fogalom jelen értelmezésében a politikai, érdekvédelmi és egyházi szervezetek, különféle társaságok, vagy a hadsereg által szervezett képzési formák. A művelődési intézményrendszer keretei között szerveződő tevékenységi formák közül a szabadidő eltöltést és az általános értelemben vett ismeretszerzést szolgáló tanfolyamokat szintén nem soroljuk ebbe a kategóriába.

A *felntőtképzés* fogalma – a szóban forgó tevékenységnek egy másik szempontból, az életkor, illetve a tanulók státusa felől történő megközelítése. A továbbiakban a munka melletti tanulást-képzést, illetve a munkanélküliek átképzését értjük ezen. Ebből a szempontból átmeneti helyzetben vannak az átképzésben résztvevő pályakezdő munkanélküliek. Ők ugyanis már kikerültek az iskolarendszerből, de még nem álltak munkaviszonyban.

A *magánoktatás* a szolgáltatások speciális formáját jelöli. A képzésbe bekapcsolódó személy saját jövedelméből fizet az oktatási szolgáltatást nyújtó – kizárólag erre a tevékenységre szerveződött – vállalkozásnak. Az úgynevezett magániskolákat, amelyek tevékenységük és képzési céljaik alapján lényegében az iskolarendszerhez sorolhatók, s csupán fenntartójukat tekintve különböznek a többi intézménytől, nem soroljuk ide.

A valóságban az elhatárolás meglehetősen nehéz. A fenti kategóriák mindegyikére vonatkozóan szükségesnek látszik hangsúlyozni, hogy az egyes intézmények igen sok esetben nem sorolhatók egyértelműen az egyik vagy másik területhez. Az iskolarendszerű oktatást végző intézmények – mint jeleztük – megjelennek a piaci típusú képzés területén, miközben az oktatással foglalkozó önálló vállalkozások fontos szerepet játszanak a részben központi pénzforrásokból finanszírozott munkaerőátképzési rendszerben.

Közelítés a számok felől

Arra a kérdésre, hogy hány intézmény működik az iskolarendszeren kívüli képzés területén, illetve hogy hányan tanulnak ma ezeknek a képzési formáknak a kereté-

ben, a rendelkezésre álló információk alapján nem adható pontos válasz, s ma nincs olyan intézmény, amely az erre vonatkozó adatokat gyűjtené. Emiatt csak részadatok állnak rendelkezésre, s ezekre alapozva legfeljebb óvatos becslések fogalmazhatók meg. Az óvatosság annál is indokoltabb, mert a különböző forrásokból származó részadatok bizonyos mértékű átfedést is tartalmaznak. Azok a cégek, amelyek többféle képzési profilban is működnek, több helyen is szerepelhetnek az összesítésekben.

A vállalkozási formák előretörésének jele, hogy az oktatás területén működő szervezetek számáról egy profitorientált cég adatbázisából kaptunk információt – természetesen piaci áron. Az innen vásárolt – és az alábbiakban közzétett – adatok is csupán egy lehetséges metszetben mutatják be az adott jelenséget. Az alaposabb elemzéshez szükséges további információkhoz a folyóirat is csak borsos áron juthatna.

A *Magyar Cégjegyzék Adatbank* a *Cégek közlöny* által közzétett információk alapján a Magyarországon bejegyzett valamennyi gazdasági társaság (ma már 130 ezernél több cég) adatait rendszerezi. Az ebből az adatbázisból származó információk szerint 1993 májusában 1979 olyan működő gazdasági társaság volt Magyarországon, amely tevékenységei között bejegyeztette a felnőttképzést. (Ez a KSH által kialakított, a tevékenységek osztályozására szolgáló rendszerben a 8040-es kóddal jelzett tevékenységi kör. Az ebbe a kategóriába nem besorolhatók, a nem gazdasági társaságként működő vállalkozások itt értelemszerűen nem szerepelnek.)

I. TÁBLA

Oktatási tevékenységgel jegyzett működő cégek (1993. május)

Cégforma:	a cégek száma
Vállalat	5
Szövetkezet	7
Közkereseti társaság	26
Gazdasági munkaközösség	48
Betéti társaság	867
Egyesülés	6
Közös vállalat	2
Kft.	918
Részvénytársaság	86
Önállók	7
Egyéb cég	7
Összesen	1979

Első pillantásra a legfeltűnőbb a kft.-k és betéti társaságok túlsúlya. (A KSH által közölt, az 1991-es évre vonatkozó adatok szerint az akkor majd 62.000 jogi személyiségű gazdasági szervezet közül 2055 működött az egészségügyi, szociális és kulturális szolgáltatások területén, s ezek 83%-a kft. volt.)

Fontos hangsúlyozni az adatközlés időpontját, hiszen az oktatás területén működő vállalkozások esetében is rendkívül nagy a megszűnő, vagy éppen újonnan induló vállalkozások aránya.

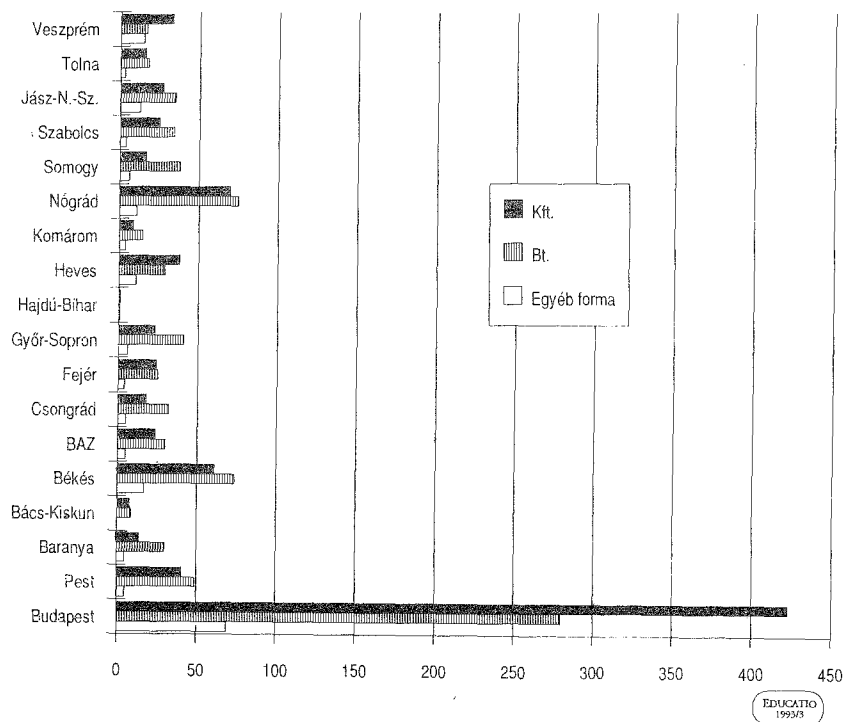
A jelzett szám azokat a cégeket is tartalmazza, akik feltételezhetően a piaci manőverező képesség növelése céljából csupán bejegyeztették az oktatási tevékenységet, de ténylegesen – még vagy már – nem folytatnak ilyet. Ezek aránya legalább 10–15%-ra tehető. Ugyancsak itt szerepelnek azok a cégek is, akik valamilyen főtevékenységük mellett csak alkalmilag, kiegészítő jelleggel végeznek képzést. Tovább csökkenti a jelzett számot, hogy a képzéssel foglalkozó legnagyobb cégeknek megyei hálózata is kiépült, s bár ezek gazdaságilag önálló cégeként működnek, csak bizonyos szempontból tekinthetők elkülönült intézményeknek. Az így becsülhető szám nagyjából meg egyezik azzal a más forrásból származó adattal, amely szerint 1200 körül van azoknak a vállalkozásoknak a száma, amelyek tevékenységi körük bejegyeztetésekor az oktatást az első öt legfontosabb tevékenységük közé sorolták.

A területet ismerő szakemberek szerint ebből kevesebb mint a fele, hozzávetőleg 400–500 azoknak a cégeknek a száma, amelyeknek profiljában meghatározó szerepe van az oktatási tevékenységnek, s amelyek ennél fogva érdemi szerepet játszanak a képzési piacon.

A cégek székhelye szerinti megoszlást mutató ábra ismerős helyzetet tükröz.

2. ÁBRA

Oktatási tevékenységgel jegyzett cégek megyénkénti megoszlása (1993 május)

A budapesti székhelyű cégek száma nagyságrendekkel haladja meg az egyes megyékben működőket, s a terület egészén belül közel 40% -os súlyt képviselnek. Nyilvánvalónak tűnik, hogy helyzeténél fogva Budapest jelenti a legnagyobb képzési piacot. Ráadásul ehhez a képhez hozzátartozik az is, hogy a budapesti székhelyű vállalkozások erőteljesen törekszenek arra, hogy jelen legyenek a vidéki képzési piacon is.

Ahhoz, hogy az iskolarendszeren kívüli képzésről árnyaltabb képet kapjunk, a mennyiségi mutatókon túl szükségesnek látszik a legfontosabb területek vázlatos áttekintése. Az iskolarendszeren kívüli képzés rendkívüli változatosságot mutat a képzés időtartama, céljai és módszerei, a résztvevők kora és előképzettsége, a képzést végző intézmények jellege szerint. Úgy tűnik, hogy ezen szempontok egyikének a követése sem vezetne jól áttekinthető csoportosításhoz. Az alábbi elrendezés ezért más szempontot követ.

Elsősorban az iskolarendszeren kívüli képzés átalakulásának tendenciáit szeretnénk jelezni, s ebben az összefüggésben térünk ki a legkiterjedtebb, illetve a legjellemzőbb képzési formákra.

Szakmai képzés – átképzés – továbbképzés

A munka melletti képzés az elmúlt évtizedek során mindvégig viszonylag kiterjedt volt, s ennek is talán legnagyobb szeletét a szakmai jellegű képzési és továbbképzési kurzusok jelentették. A hozzáférhető statisztikák a képzésnek ebbe a kategóriájába rendkívül különböző, eltérő idejű és tartalmú tevékenységet soroltak: a termelőüzemek által szervezett betanító jellegű kiképzést, a pedagógusok rendszeres továbbképzését vagy az állami irányítóapparátus felső vezetőinek szakmai felkészítését, és még sok minden mást. A résztvevők számának változásában az egymást követő gazdasági átrendeződések hatásai is visszatükröződtek. A iskolarendszeren kívüli szakmai tanfolyamokon az 50-es évek elején – a gyors átképzések korszakában – évente közel 250 ezer fő vett részt. Ez a szám az ötvenes évek közepétől százezer alá esett vissza, s csak a 60-as évek mezőgazdasági átszervezése nyomán az iparba áramlók jelentős aránya miatt szökött fel – egészen a 70-es évek közepéig – kb. 200.000 főre. A 70-es évek második felében, főként a rendszeres továbbképzést előíró rendeletek hatására ismét magas szintet, 330–340 ezres létszámot jeleztek a statisztikák.[†] Csupán a nagyságrendek érzékeltetésére szolgál a II. tábla adatai.

A tanfolyamok között idővel visszaszorult a fizikai munkakört érintő – feltehetőleg betanító jellegű – képzések aránya, s 1980-tól a résztvevők több mint fele – az ágazati besorolás szerint – az oktatási és kulturális szolgáltatás területéről érkezett. Ez is egyik jele annak, hogy a képzés egésze fokozatosan a szellemi foglalkozások felé tolódott el.

[†] Az idézett adatokon túl a témakör egészét érintően fogalmazott meg alapvető gondolatokat Inkei Péter – Kontz Gábor – Pöcze Gábor: *Az oktatás diverzifikációja Magyarországon*. Bp., OPI, 1985.

II. TÁBLA

A képzést nyújtó és továbbképző tanfolyamok adatai 1960–1985

Év	Az összes tanfolyam résztvevőinek száma	Képzést nyújtó tanfolyamon végzettek
1960	138.741	79.438
1965	192.059	105.008
1970	211.277	123.421
1975	304.885	98.812
1980	425.427	148.148
1985	461.036	131.505

A jelzett tanfolyamokon a képzés – kevés kivétellel – munkaidő alatt zajlott.

Az adatok szerint a 80-as években a képzés szervezését végző intézmények között egyértelműen domináltak a vállalatok illetve a továbbképzésre szakosodott intézmények.

Az 1980–86 közötti időszakra vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a tanfolyamokon végzetteknek több mint a fele viszonylag rövid, 50 órát meg nem haladó képzési idejű kurzuson vett részt, s csak 21% a 150 óránál hosszabb tanfolyamok hallgatóságának aránya. (Ezekben belül kb. 12 ezer fő 1000 óránál hosszabb idejű képzésben vett részt.)

A szakmai tanfolyamok szervezése céljából az egyes ágazatok kiépítették a maguk speciális intézményeit, amelyek összességében tekintélyes nagyságrendű apparátust képviseltek. Ezek az egymástól elkülönült, szakosodott intézmények a nyolcvanas évek végére új helyzetbe kerültek. A minisztériumok többsége számára könnyebbé vált a szakmai képzési tevékenység "önállósítása". Az 1988-ban életbe lépett rendelkezés pedig, amely újraszabályozta az iskolarendszeren kívüli szakmai képzés lehetőségeit, szélesre tárta a kapukat a szakmai képzéssel foglalkozó vállalkozások előtt. Természetesen az egyes intézmények mögött álló, azt "fenntartó" ágazat egészének helyzete is befolyásolta, hogy ez a változás mennyire volt drámai. Nem csak az egyes minisztériumok, de a jelentősebb nagyvállalatok is tartottak fenn saját képzési apparátust. (A *Csepel Művek* például szintén rendelkezett saját oktatási intézménnyel. A vállalati háttér gazdasági pozícióinak meggyengülésével, illetve a tulajdonosváltás következtében a korábbi képzési intézmény felbomlott, több kisvállalkozás szerveződött belőle, amelyek ma egymással is versengve próbálnak fennmaradni a piacon.) Ennek a kiterjedt intézményhálózatnak az utódszervezetei – többnyire önálló vállalkozássá szerveződve – stabilan jelen vannak az újonnan alakult kis cégek között. Terepismeretük, kialakult kapcsolataik, a kezelésükben maradt felszerelések előnyösen kamatoztathatók a megrendelőkért folyó küzdelemben. Az is nyilvánvaló azonban, hogy egymástól eltérő helyzetben van egy eszköz-igényes, szűk területre specializálódott ipari szakmában képzést folytató cég, és egy olyan vállalkozás, amely már hosszabb ideje működik a ma rendkívül keresett irodatechnikai és ügyvitelszervezési szakterületen.

Az iskolarendszeren kívüli szakmai képzés újraszabályozása 1988-ban elkezdődött ugyan – a 7/1988. (II. 17.) MT rendelettel –, de az új keretek kialakulása korántsem

mondható teljesnek. Az új szabályozás változatlanul hagyta a korábbi ágazati felelősségi rendszert. A szakmai képzéssel kapcsolatos felelősség lényegében az egyes minisztériumok kezében maradt, de a területnek a szó szigorú értelmében véve már nem gazdája vagy irányítója a minisztériumi apparátus. Áttekintés híján nem is igen lenne képes erre a feladatra.

Az iskolarendszeren kívüli szakmai oktatás két egymástól elkülönülő területre oszlik attól függően, hogy a képzés nyújt-e államilag elismert szakképesítést vagy sem.

A szakképesítést nyújtó oktatás formáját, tartalmát, a vizsgakövetelményeket az adott képzésért felelős minisztérium határozza meg, illetve a minisztérium hagyja jóvá, hogy egy tervezett kurzus elismert képzettséget adhat. A képzést szervező intézmény a tanfolyam elindítása előtt, megszabott határidőn belül, ami kb. 1 hónap, be kell nyújtsa a tanfolyamra vonatkozó részletes információkat az adott szakterületért felelős minisztériumhoz. A képzés során elvileg a minisztérium által előírt tematika szerint kell folytatni az oktatást, ma már azonban a rendszer ennél jóval rugalmasabban működik. A vizsgáztatásért a miniszter által felhatalmazott intézmény felelős. Példaképpen: a művelődési tárcához tartozó felsőfokú ügyintéző-titkári képzés tanfolyami képzési formát ír elő, és a képzés vizsgabizottságát működtető szervként a *Juhász Gyula Tanárképző Főiskolát* jelöli meg. A vizsgán – amelynek időpontját előzetesen be kell jelenteni – a minisztérium megbízottja is jogosult megjelenni. Az egyes minisztériumok gyakorlatában különbség van aszerint, hogy mennyire kívánják kézben tartani magát a vizsgáztatást. Ezzel is összefügg, hogy a képzést folytató szervezetek számára nagyobb önállóságot biztosító – vagy ilyennek vélt – minisztériumoknál nagyobb mennyiségben jelentkeznek a képzési piacon először próbálkozó szervezetek.

Az *Ipari és Kereskedelmi Minisztérium* illetékes osztályáról kapott információk szerint hetente több tucatnyi tanfolyam beindítására vonatkozó kérelem érkezik. Ennek tartalmi áttekintése a rendelkezésre álló apparátussal szinte reménytelen. A kialakított nyilvántartási rendszer elsősorban azt a célt szolgálja, hogy a későbbiekben a bizonyítvány kiadására vonatkozó jogosultság visszakereshető legyen. A minisztérium nem kíván befolyást gyakorolni arra, hogy hol, kik, milyen szakmákban indítanak képzést. A már említett nyilvántartásban 279 szakmai képzést szervező intézmény szerepel. Közöttük viszonylag jelentős számban találhatóak szakmunkás-képző intézmények illetve szakközépiskolák (összesen 52), valamint felsőoktatási intézmények. Ezen a területen érdekes módon a képzést szervezők alig több mint negyedrésze, csupán 71 intézmény működik Budapesten.

A képesítést adó tanfolyamokra vonatkozó szabályozással ellentétben az államilag elismert képesítést nem nyújtó oktatás tartalmát és formáját a képzés megrendelője illetve szervezője lényegében megkötések nélkül alakíthatja ki. Természetesen az adott kurzus elvégzését tanúsító bizonyítványt bármelyik oktató cég kiállíthat. Ennek a papírnak a munkaerő-piaci értékesíthetőségét a kiállító cég ismertsége, presztízse határozza meg.

Munkanélküliség

A piacon újonnan megjelent vagy oda kényszerült régebbi képzési intézmények mozgásterét döntően a munkaerőpiac változásai alakítják. A szakmai képzésen belül sajátos területet jelentenek a munkanélküliséghez kapcsolódó átképzések, amelyek az oktatási vállalkozások egy része számára jelentősen bővítik a kliensek körét.

A munkanélküliek átképzése ugyanis sajátos képzési piacot jelent annyiban, hogy a költségek egy jelentős hányadát a képzésért felelős szervezetek – a munkaerőközpontok – vállalják. A költségvetésből elkülönített Foglalkoztatási Alap felhasználására vonatkozóan a *Munkaerő-piaci Bizottság* fogalmazza meg az alapelveket, s a felhasználásról az *Országos Képzési Tanács* gondoskodik. Jelenleg a rendelkezésre álló többszáz milliós összeg 80 százalékát szétosztják a megyei munkaerőközpontok között, ezt pályázat útján osztják szét, s a pénzekért folyó élénk versengésbe a budapesti cégek is igyekeznek bekapcsolódni. A fennmaradó 20% felhasználására maga az OKT ír ki országos pályázatokat.

1993 márciusában – az *Országos Munkaügyi Központ* adatai szerint – összesen 24.052 fő vett részt a területi munkaügyi központok által szervezett 1010 tanfolyamon. Közel 86%-uk olyan munkanélküli volt, aki képesítést nyújtó tanfolyamon tanult. (A betanító képzés aránya 10% körüli, illetve a még munkaviszonyban állók “preventív” átképzése ezer fő alatti nagyságrendben mozog.)

Ugyanebben az időpontban 7689 olyan személyt tartottak nyilván, aki támogatást kapott az egyéni képzéshez – vagyis egy, nem a munkaügyi központ által kínált tanfolyam elvégzéséhez. (Ebben a csoportban is döntően szakképesítés megszerzésére irányul a részvétel.)

Tehát a munkanélküliség ebben a formában harmincezer főnél jóval nagyobb piacot jelent a szakképző intézmények számára. Ezen a területen a versenytársak között jelen vannak az iskolarendszerhez tartozó intézmények is, elsősorban a pénzügyi okokból rákényszerülő, vagy az egyébként más területeken is vállalkozó szellemű szakmunkásképzők és szakközépiskolák.

A mai helyzetképhez tartozik, hogy a szakképző iskolák egy része továbbra is feltartóztathatatlanul termeli a munkaerő-piacra használhatatlan szakmával kilépő fiatalokat, miközben sikerrel áll sorba az átképzési tanfolyamok szervezésének lehetőségéért, és az ezzel járó – az iskola számára túlélést jelentő – pénzekért. Az sem ritka, hogy a “kétféle” képzés résztvevői ugyanazok a fiatalok.

Minden nehézsége mellett is érdemes lenne elvégezni egy számítást, hogy az iskolarendszer nyilvánvalóan diszfunkcionális működésének az oktatási piacon történő korrekciójában mekkora arányban vesznek részt ugyanazok az intézmények, amelyek a problémák termelésében is szerepet játszanak.

Vezetőképzés – menedzserképzés

A korábbi időszak képzési és továbbképzési rendszerének volt egy speciális területe: képzés a termelés, illetve az állami és pártapparátusok irányító posztjaira.

A vezetőképzés a 60-as évek második felétől kezdett elkülönült keretek között intézményesülni, a 70-es évek közepén – a statisztikai adatok tanúsága szerint – még alig 7 ezer, a nyolcvanas évek közepén viszont évente 30–40.000, többnyire már valamilyen vezetői posztot betöltő személy részvételével zajlott. Ennek a képzési területnek is kialakult a saját többszintű intézményrendszere, élén az *Országos Vezetőképző Központtal*.

Ha a megelőző korszak a hatalmi intézményrendszer működtetésére és kiszolgálására képezte a vezetőket, ma a rendszer működtetésének kulcsfigurái kétségtelül a “tőke káderei”.

Az egyes képzési területeknek is megvan a maguk divatja, s aligha vitatható, hogy ezek között ma a menedzserképzés az egyik listavezető. Ahogy adott korszakokban a nemesi címeknek, a katonai rangoknak, vagy a doktori fokozatoknak megvolt a maguk vonzereje, ma szinte ehhez hasonló társadalmi csoport-hovatartozást jelöl a menedzser megnevezés.

A gazdasági szervezetek száma, az ezen a területen működő cégek adatai alapján legalább 20–25.000 főre lehet tenni a menedzserképzésben résztvevők számát.

A divatosá váló menedzserképzés minden jel szerint akkor igazán kelendő, ha valamilyen nyugati modell követését is ígéri a megcélzott közönségnek. A reklám-szövegekből ítélve ma az angol vagy amerikai típusú menedzserképzés látszik a legjobban eladhatónak. A reklám műfaji sajátosságaiból adódóan azonban nem derül ki mindig, hogy a hangzatos ígéretek mögött nem az a külföldi partner áll, akit a rövid szövegek sejtetni engednek, s a világhírű egyetemi városról elnevezett diploma hitelét csupán egy, a megnevezett városban működő néhány fős kisvállalkozás, nem pedig a nagy hírű intézmények valamelyike garantálja. Korábban a tömegkommunikációban is helyet kaptak olyan műsorok, amelyek alapján a laikusok könnyen azt hitték, hogy egy vállalkozás sikere főleg azon múlik, hogy hogyan adjuk át a névjegyünket, és hogy pontosan követjük-e az üzleti élet íratlan – bár többnyire azért jó pénzért árult kézikönyvek tucatjaiban sokszor közzétett – viselkedési szabályait. Hatásos reklámok buzdították az érintetteket, hogy szerezzék be azokat a kultikus jelentőségű használati tárgyakat, amelyek ma már “elengedhetetlenek” a menedzserrel kialakított kép – és főként e sajátos kegytárgy-kereskedelem – fenntartásához. Mára levonulóban van a menedzserképzés első divathulláma.

A művelődési kormányzat egyes kezdeményezései pedig az újabb intézményesítés szándékát jelzik. A *Művelődési és Közoktatási Minisztérium* keretében jött létre a *Nemzeti Menedzserképzési Tanács*. E tanács munkájának segítésére létrehozott *Nemzetközi Vezetőképzési Információs Központ* keretében 1992-ben 72 cégre kiterjedő kérdőíves adatfelvétel készült. Ez hozzávetőleg a fele a vezetőképzéssel foglalkozó szervezeteknek. Az elemzés[†] is hangsúlyozza, hogy a vezetőképzéssel foglalkozó cé-

[†] Balázs János: *Vezetőképző intézmények Magyarországon*. Bp., Nemzetközi Vezetőképző Információs Központ, 1993. Kézirat.

gek nem képviselnek egységes típust. Mintegy harmaduk egyetemi ill. főiskolai keretek között működő szervezet (kar, intézet vagy tanszék). Egy kisebb részük nem nyereségorientált formában működő szövetség, alapítvány tudományos társaság. A választ adók közel fele (34 cég) nyereségorientált vállalkozásként végzi a képzési tevékenységet. A válaszoló cégek közül 28 az 1990–92 közötti időszakban jött létre. Ezek nagyobbik hányada – a 28-ból 16 – profit-orientált magánvállalkozás.

Az adatfelvételben szereplő felsőoktatási intézmények – saját bevallásuk szerint – nem tekintik alapvető jelentőségűnek a vezetőképzést, amely beépül oktatási tevékenységük egészébe. A non-profit szervezetek is inkább a tanácsadást, szakértői tevékenységet, kutatást-fejlesztést és a szervezést jelölték meg fő profiljukként.

A képzésben résztvevők tekintélyes részének már van diplomája és viszonylag magas az aránya, akik máris vezető beosztásban dolgoznak (a válaszolók harmadának esetében 60%). Felvételi vizsgát inkább a felsőoktatási intézmények alkalmaznak, és az általuk szervezett kurzusokra jelentkezők képzettségi szintje is valamivel magasabb, mint a magánvállalkozások hallgatóságáé.

A legjellemzőbb képzési forma a 35 óránál rövidebb kurzus, ezt követik gyakoriságban a 140 órás tanfolyamok.

„A vezetőképző intézetek tipikus tantárgyi struktúráját az jellemzi, hogy a – legalábbis Magyarországon – hagyományosnak mondható üzemgazdasági ismeretek egyrészt piaczgazdasági szakismeretekkel, számítástechnikai és idegennyelvi követelményekkel, másrészt és legfőképp vezetői és/vagy vállalkozói készséggyakorlatokkal, pszichológiai gyakorlatokkal egészülnek ki” – foglalja össze az idézett elemzés.

Jelentős azoknak az intézményeknek az aránya, amelyek valamilyen speciális szakmai piacra szakosodtak. Az adatok szerint a képzést folytató intézmények felszereltsége (korszerű technikával való ellátottsága) meglehetősen szerénynek mondható, és e téren a magánvállalkozásoknál sem jobb a helyzet. Az intézmények zömében maguk írta tananyagot használnak, és 40 cég kiadói tevékenységet is folytat.

Egy kapcsolódó piaci szektor

A “fogyasztók” nézőpontjából egy-egy kurzus elvégzésének teljes költsége nem mindig azonos a szervezőknek kifizetett összeggel. A tanuláshoz szükséges könyvek és egyéb eszközök beszerzése – ha ez nem tartozik eleve az alapszolgáltatáshoz, – jelentős mértékben növelheti a végösszeget. Az utóbbi évtizedben sokszínűvé vált a különböző ismerethordozók – kézikönyvek, nyelvkönyvek, hang- és videokazetták – kínálata. Az ezek előállításával és terjesztésével foglalkozó számtalan kisebb-nagyobb vállalkozás érdekei szorosan összekapcsolódnak az iskolai és iskolarendszeren kívüli képzést folytató intézmények tevékenységével. Ezeknek a cégeknek egy részét tehát joggal lehetne a képzési szférában érdekelt vállalkozások közé sorolni.

A képzés sokszínűsége, az azonos területen működő cégek versenyhelyzete miatt a képzéshez kapcsolódó ismerethordozók előállítása széttagolt, emiatt technikailag is kezdetleges. Az önálló termékeként forgalmazott oktatási segédletek előállítása azonban csak egy bizonyos példányszám elérése esetén jövedelmező.

Iskola – falak nélkül

A képzés iránti növekvő kereslet ösztönözte azoknak a módszereknek a keresését, amelyek az intézményhálózat jelentősebb kiterjesztése nélkül is nagyszámú hallgatóság bekapcsolódását teszik lehetővé az oktatási rendszerbe.

Közismert, hogy Magyarországon évtizedek óta jelentős nagyságrendet képvisel az 1947-ben indult esti-, és az 1951 óta létező levelező-tagozatos oktatás. Ennek a képzési formának az eredeti funkciója – főként a munkaerő iránti kereslet gyors kielégítése és a társadalmi mobilitás ezen csatornájának kiszélesítése – az évtizedek alatt jelentősen átalakult, amit híven tükröztek a statisztikai adatok, mindenekelőtt az esti és levelező tagozaton tanulók életkorának folyamatos csökkenése. Ezek azt jelzik, hogy az esti és levelező forma – leginkább a felsőoktatás területén – egyre nagyobb részben a nappali tagozatos képzésbe nem jutottak számára egyfajta “vigaszággá” vált, illetve a képzés iránti “túlkereslet” levezetésére szolgál. A legalsó fokozaton, az általános iskolában évtizedek alatt töredékére csökkent a résztvevők száma, de közép- és felsőfokon tömeges maradt az igény (amit az 1. ábránál jelzett számadatok is tükröznek). A képzés iránti keresletnek a hagyományos iskolarendszerű képzésben történő kielégítése számos akadályba ütközik, s emellett jelentős kiadásokkal jár.

A megoldás egyik útjaként kínálkozik a távoktatási rendszer szélesebb körű kiépítése. A hallgatólétszám nagyarányú növelésének lehetősége, a képzés viszonylag alacsony költségigénye, a résztvevők egyéni körülményeihez igazodó időbeosztás mind olyan vonásai a távoktatásnak, amelyek az intézmények és a hallgatóság számára egyaránt vonzóvá teszik ezt a formát. Az egymáshoz illeszkedő modulokból felépülő tananyagok – a rendszeres konzultációkkal kiegészülve – szinte minden szakterületen lehetővé teszik az elmélyültebb ismeretszerzést.

Magyarországon már a hetvenes években is történtek próbálkozások a távoktatás meghonosítására. Számos, egymással kapcsolatban álló műhely alakult ki a kísérleteknek, amelynek lelkes támogatói akadtak a televízió és rádió berkein belül is. A módszer hívei tudományos konferenciákon cseréltek tapasztalatokat, s szorgoskodtak a nemzetközi tapasztalatok értékelésén és meghonosításán. Péccsett kísérleti jelleggel indult a képzés,[†] amely azonban a biztató eredmények ellenére néhány év után abbamaradt, és a kezdeményezésnek sokáig nem volt érdemi folytatása.

Néhány intézmény – magáncégek és egyetem – pár év óta ismét foglalkozik távoktatással. A *Gödöllői Egyetemen* a távoktatás és a hagyományos nappali tagozatos képzés kombinálásával is kísérleteznek. A magáncégek közül a legnagyobbak külföldi intézményekkel állnak kapcsolatban, azok tananyagainak honosításával kísérleteznek, elsősorban a menedzserképzés területén. (A távoktatásban rejlő lehetőségek felismerésének jele a televízió közreműködésével elindított gazdaképzés is.)

[†] Kovács Ilma (ed.) *Távoktatás Magyarországon, 1970-1980*. Bp., Felsőoktatási Koordinációs Iroda, 1992.

A távoktatással kapcsolatos törekvések összefogására a Művelődési Minisztérium 1991 végén létrehozta a *Nemzeti Távoktatási Tanácsot* és megalakította a munkáját segítő szakértői kollégiumot. A következő évben – pályázatok alapján – létrejött hat *Regionális Távoktatási Központ*. Ezek köré szerveződve – az elképzelések szerint – több tucat tanulmányi centrumban nyílna lehetőség a személyes konzultációkra, a hallgatók munkájának közvetlen segítésére. A Távoktatási Tanács elsősorban a meglévő – főként felsőoktatási – intézményhálózatra telepítve képzelel el a hazai távoktatás kiszélesítését, részben ebben látva a jelenlegi levelezőképzés korszerűsítésének útját is.

Annak ellenére, hogy ez a képzési forma érzékelhetően dinamikus fejlődésnek indult, ma még nehéz megjósolni, mekkora nagyságrendet képvisel majd a képzési rendszer egészén belül.

1992 elején két angol távoktatási szakember felkérésre tanulmányt készített a magyar távoktatási rendszer középtávú fejlesztésének lehetőségeiről, s ennek keretében javaslatot fogalmazott meg a rendszer kiterjesztésének mértékéről is. Megítélésük szerint a feltételek figyelembevételével optimálisnak tekinthető teljes hallgatói létszám kb. 20–50.000 fő lenne, 40–70 féle kurzus jelentené a választékot, kurzusonként 800 hallgató részvételével, 30–90 konzultációs központban, összesen mintegy 2000 “tutor” támogatásával.[†]

A külföldön már évtizedek óta működő rendszerek tapasztalatai további szempontokat kínálnak.

A távoktatás máig mintaországának tekintett Angliában a 70-es évektől erősödött meg a nyitott egyetemi képzési forma (Open University). Létrehozásakor hangsúlyozott célkitűzése volt, hogy azok számára biztosítson továbbtanulási lehetőséget, akiknek fiatalabb korukban társadalmi vagy anyagi helyzetük miatt erre nem volt módjuk. Idővel azonban ez a képzési forma is a privilegizáltak intézményévé vált, a beiratkozottak jelentős hányada magas szintű előzetes képzettséggel rendelkezik. Nagyjából hasonló a helyzet a hetvenes évek közepétől részben angol mintára létrehozott és kezdettől nagy népszerűségnek örvendő német táv egyetemeken, ahol a hallgatóság egyötöde párhuzamosan nappali tagozatos hallgatóként is részt vesz az oktatási rendszerben, s ahol a beiratkozottak nagyobbik részének már van diplomája.[‡]

Ez persze részben a távoktatás mint tanulási módszer sajátosságaiból is fakad. Ez az oktatási forma erős motivációt, az egyéni tanulás és időbeosztás képességének magas szintjét igényli a résztvevőktől, amely éppen azoknál a társadalmi csoportoknál hiányzik a leginkább, akik vagy be sem jutottak a közép- ill. felsőfokú intézményekbe, vagy már kihullottak onnan.

[†] *A távoktatás helyzete és fejlesztésének távlatai Magyarországon*. Bp., MKM Nemzeti Távoktatási Tanács, 1992. Kézirat.

[‡] Déri Miklósné: Tendenciák a nyugat-európai felsőoktatásban a nyolcvanas évek elején. In: *Új törekvések a felsőoktatásban*. Bp., OI, 1986.

A létszámok előzetes becsléséhez ma még kevés a támpont. Egy akkora országban mint Franciaország, amely a népesség és így a potenciális diáklétszám tekintetében többszörösét képviseli a hazai számarányoknak, s ahol a harvtanas évektől fokozatosan – jelentős kormányzati támogatással – kiépített távoktatási rendszer jött létre, ma 23 képzési centrum működik, körülbelül 32.000 beiratkozott hallgatóval. (Az ottani tapasztalatok szerint egyébként a – zömmel humántárgyakat oktató – kurzusok résztvevőinek csak egy töredéke vállalkozik a vizsgák letételére.)

Mindezek figyelembevétele megóvhat a távoktatással kapcsolatos esetleges illúzióktól. Ma elsősorban a felsőszintű képzésben és a diplomások továbbképzésében kamatoztathatók leghatékonyabban ennek a képzési formának az előnyei.

Művelődés és képzés határán

A közel 2000 szervezeti egységből álló hazai közművelődési intézményhálózat mindig fontos helyszíne volt a szervezett ismeretszerzésnek. A statisztikák hosszú időn keresztül évente több százezer tanfolyami résztvevőt regisztráltak. A hetvenes évek második felétől kezdődően az intézmények egyre inkább rákényszerültek, hogy fenntartási költségeik apadása miatt minden olyan tevékenységi formának helyet adjanak, amelynek révén bevételekhez juthatnak. Ezek között jelentős számban voltak oktatással, képzéssel foglalkozó vállalkozások, amelyek már nem csak a szabadidőtöltést szolgáló és általában vett ismeretterjesztő tanfolyamokra szervezték a közönséget. Az évtizedfordulóra a kifejezetten munkaerő-piaci igényekhez kapcsolódó tanfolyamoknak is egyik fontos helyszínévé, illetve szervezőjévé váltak, főként a nagyobb művelődési intézmények.

A művelődési intézményhálózat mellett, ahol lehetőség volt rá, azzal együttműködve, főként a 80-as évek elejétől megjelentek az öntevékeny közösségi művelődés szerveződései. Ezek egyike a népfőiskolai mozgalom, amely újjáéledése során hangsúlyozottan építeni kívánt az igen régi hazai (és külföldi) hagyományokra.

A népfőiskolai keretek között szerveződő oktatás különleges esetet képvisel, elsősorban azért, mert teljes egészében vidéken működik. Ma közel 400 helyi népfőiskolai szerveződést tartanak nyilván, s ezek jelentős része rendszeresen szervez hétvégi bentlakásos, vagy hosszabb képzési idejű tanfolyamokat. A 20–30 fős, többnyire önkormányzati támogatást is élvező, a közművelődési céltámogatások illetve alapítványok révén pénzforrásokat teremtő kurzusok alapvetően a helyben folyó gazdálkodáshoz, a korszerű művelési módok elterjesztéséhez kívánnak szakmai segítséget nyújtani. Általában nem adnak formális képesítést. Ezt a képzési formát joggal lehet a szakmai képzés és művelődés határterületei közé sorolni.

Magánoktatás

A hétköznapi szóhasználatból származó kifejezés igen pontatlanul jelöli meg a képzésnek ezt a területét. A konkrét formák tarkasága és koronként változó jellegzetességei azonban igencsak megnehezítik a pontos meghatározást.

A magánoktatás valójában nem különül el élesen a fentiekben tárgyalt képzési formáktól. Elsősorban a szakképzési szférában érdekelt cégek egy részének előtörténete, korábbi szervezeti kapcsolódásai indokolják a szétválasztást. Ennél fontosabb az a megkülönböztetés, amely a képzés finanszírozásának forrását érinti. Magánoktatásnak csak azt a képzési formát nevezhetjük, ahol a képzési költségeket teljes egészében a képzésben résztvevők fedezik. A szakmai képzést kialakult kapcsolatrendszere főként a vállalati, szakmai képzést folytató iskolai szférához köti, a magánoktatás a nem mindig önálló szakmaként vagy munkakörként definiálható ismeretek átadásával jellemezhető, s a nem intézményesült magánoktatással sok ponton érintkezik. A magánoktatás körébe azokat az intézményeket soroljuk, amelyek kizárólag oktatással, képzéssel foglalkoznak, s nem kiegészítő tevékenységként végzik azt.

Első lépésként az intézményesültség mértékében tehetünk különbséget a hagyományos magánoktatás és a (mindenkori jogi szabályozás adta lehetőségek szerint változó) vállalkozási formákba szerveződő oktatási szolgáltatások között.

A hagyományosnak nevezhető magánoktatás nagyon hosszú ideje szinte állandó kísérője – bizonyos típusait tekintve szerves kiegészítője – volt az iskolarendszerű képzésnek. Legismertebb formái: a gyengébb tanulók korrepetálása, vagy a továbbtanulási versenyképességet is növelő különórák. Korábban jellemzője volt ennek a fajta magánoktatásnak, hogy mind az oktatók, mint a szolgáltatást igénybevevők zöme a hagyományos iskolarendszerű képzésen “belüli” szereplő volt. Az itt megjelent szükségletek egy részét később az alapképzés keretébe vonva elégítette ki a tagozatos osztályok kiépülése és az elitiskolák elkülönülése.

Ezen a ponton kell megemlíteni a 70-es évek egyik virágzó magánoktatási műfaját, a felvételi előkészítőt is. Ez a tevékenységi forma intézményesülése kezdetén szociálisan elkötelezett mozgalomként létezett, és csak a 80-as évek végére vált – a felsőoktatási intézmények egy részében – kifejezetten vállalkozási tevékenységgé. Mindkét esetben a társadalmi felemelkedést (vagy az elithez tartozást) biztosító felsőoktatási férőhelyek elosztása körüli kiélezett versengés adta a tevékenység létjogosultságát. Az esélyek kiegyenlítettébbé tételére irányuló mozgalom helyére azonban idővel a fizetőképes kereslet – intézményi vagy közvetlenül oktatói érdekeket szolgáló – kielégítése lépett.

Nyelvoktatás

A nyelvtanítás szinte klasszikusnak számító terepe az intézményesültséget nélkülöző – ma divatos gazdasági kategóriával feketemunkának nevezhető – magánoktatásnak. A szerény kereset-kiegészítéshez jutó pedagógusok, az ugyancsak rosszul fizetett, de

a családban vagy az intézményes elitképzésben értékesíthető tudást felhalmozott értelmiségiek számára jelentett hátországot, (zordabb időkben egzisztenciális menedéket) egy idegen nyelv “piacképes” ismerete.

Több kísérlet is történt ennek a területnek a közgazdaságtan és a szociológia eszköztárával történő feltérképezésére, ezek a próbálkozások azonban sikertelenek maradtak, mert a magukat apróhirdetésben reklámozó magántanárok – éppen a tevékenység szabályozatlan jellegéből fakadó félelmeik miatt – nem adtak információkat klienseik számáról és az óradíjakról.

Az iskolán kívüli, intézményesült nyelvoktatás területén régóta élnek egymás mellett a különböző formák.

E tevékenység egyik bázisát jelentették a – sokáig kitüntetett helyzetben lévő – TIT nyelvtanfolyamai. Ezt a hegemoniát törte meg a hatvanas évek végén létrejött Arany János nyelviskola, amely a háttérben álló pedagógusszervezet révén elsősorban a közoktatási intézmények infrastruktúrájára telepedve alakította ki a maga közönségét. Ez azt is jelezte, hogy a hagyományosan alacsony jövedelmű pedagógusrétegen belül a legkelendőbb tudás, amint erre a vállalkozások számára kedvezőbbé vált a környezet, megteremtette a maga piaci működésének a feltételeit. (Kezdetben az akkor még biztonságos tanári státus megtartása mellett, mellékes kereseti forrást találva a különórákban, majd egyre nagyobb arányban választva a szakma gyakorlásának terepéül a tanári pálya helyett az oktatási piacot.)

A nyelvoktatás más szempontból is speciális feltételek között működött. A korábbi rendelkezések csak meghatározott területeken engedélyezték az oktatási vállalkozások egy sajátos formájának, az oktatói munkaközösségnek a létrehozását. Az oktatói munkaközösségnek csak az a természetes személy lehetett tagja, aki az átadott ismeretanyaghoz megfelelő képesítéssel rendelkezett. Korábban oktatói munkaközösséget csak zeneoktatásra, társastánc-tanításra, és a nyelvoktatáson kívül gépjárművezető-oktatásra lehetett létrehozni.[†] A zene és a társastánc oktatására vonatkozó rendelkezések még 1951-ből, ill. 1955-ből származtak, a nyelvoktatásnak ezt a formáját 1963-ban szabályozta rendelkezés, a gépjárművezetésre vonatkozó szabályozás a hatvanas évek végén született meg. Ezeknek a területeknek a szabályozásához is új kereteket teremtett a magánoktatásról szóló 36/1990.(II.28.) MT rendelet.

A gyorsan szaporodó nyelvoktatási vállalkozások közül sok megszűnt, de a ma is működő oktatási vállalkozások legrégebbi alapítású cégei között zömmel olyanok találhatók, amelyek nyelvoktatással foglalkoznak. Közöttük olyan is akad, amely már egy évtizede franchise rendszerben oktat idegen nyelvet (International House).

A nyolcvanas évek legvégén az iskolarendszeren belül az összlakosság 13%-a tanult nyelveket, és további 1% a statisztikai rendszer által megfigyelt nyelviskolákban. Több eltérő forrásból származó becslés szerint jelenleg 150–180 között mozog a

[†] Szüdi János: *Az iskolarendszeren kívüli oktatás (magánoktatás, képzés, átképzés)*. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1991.

nyelvoktatással foglalkozó vállalkozások száma, s a legóvatosabb számítások szerint is minimálisan 30 – 40.000 fő vesz részt az ilyen kurzusokon.

Időközben persze nem csupán a profitérdekelt vállalkozások szaporodása növelte a konkurenciát a nyelvoktatás piacán. A külkapcsolatok hangsúlyainak átrendeződése nyomán fokozatosan megjelentek azok a külföldi kulturális intézmények, amelyek magas színvonalú nyelvtanfolyamokat is szerveztek az érdeklődőknek. Az anyanyelvi tanárok és az intézmények által kínált háttér szolgáltatások (könyvtár, stúdiók, kulturális programok, szervezett utazások) mellett nem egy esetben ösztöndíjak vagy nemzetközileg elismert diplomák megszerzésének lehetősége növeli ezeknek a tanfolyamoknak a vonzerejét. A résztvevők létszáma dinamikusan nő (egyedül a – már viszonylag régóta működő – *Francia Intézetben* 1500 fő volt az 1993 tavaszi szemeszterben beiratkozottak száma. Ennél szerényebb, de korántsem jelentéktelen az *Olasz Kultúrintézet* közel 500, vagy a *Goethe Intézet* kb. 180 főnyi hallgatóságának létszáma.)

A fenti számok mellé azonban egy megjegyzés kívánkozik. Tisztában lévén a nyelvtudásnak mint munkaeszköznek a jelentőségével, a hosszabb képzési idejű tanfolyamok szervezőinek zöme a nyelvoktatást is beépíti a képzés anyagába, s ennek révén jelentős mértékben tovább nő a jelenleg – iskolán kívül – idegen nyelvet tanulók száma.

Számítástechnika

Nem sorolható teljes egészében a magánoktatás keretei közé. Az idegen nyelvhez hasonlóan a számítógépek használatának alapfokú ismerete is “eszköztudás”. A termelésben és az ügyvitelszervezésben egyaránt zajló technikai “korszakváltás” tömegesen kényszeríti a munkavállalókat a számítógépekkel való megismerkedésre. A tapasztalatok szerint a szellemi munkakörökben dolgozók körében ez egyike azoknak a területeknek, ahol óriásira nőtt a munka közbeni tanulás, a nem intézményesülő ismeretátadás. Mindezek mellett is igen kiterjedt a különböző szintű betanító és alapfokú alkalmazói képzés.

Az oktatási vállalkozások terén ez egyike a legfiatalabb területeknek, ahol a legkorábban indult “nagyok” (pl. SZÜV, SZTÁV, SZÁMALK) uralják a piacot. A képesítést nyújtó képzésre az engedélyt egyébként nem valamelyik minisztérium, hanem – régebbiről származó ágazati felelősségének mintegy folytatásaképpen – a KSH adja ki. Nyilvántartásuk szerint hozzávetőleg 120–150 között van a széles értelemben vett számítástechnikai oktatással foglalkozó cégek száma.

Az informatikai képzés területén jött létre egy olyan kezdeményezés, amely az iskolarendszeren kívüli képzés és a felsőoktatás egymásra épülésének egyik lehetőségét képviseli. A mikroelektronikai kultúra terjesztésének segítésére létrehozott alapítvány (amely mögött a régóta magánvállalkozásként távoktatással foglalkozó cég állt), a SZÁMALK-kal közösen megalakította az ország első távoktatási rendszerben működő főiskoláját (*a Gábor Dénes Műszaki Informatikai Főiskolát*), amely 2800 órás képzést és okleveles üzemmérnök- műszaki informatikus felsőfokú szak-

képesítést ad, s számos egyetemmel és főiskolával kiépített kapcsolatai révén biztosítja, hogy az itt végzettek hagyományos felsőoktatás keretei között tovább folytathassák tanulmányaikat.

A SZÁMALK kínálata azt is jelzi, hogy a képzés horizontja nem kizárólag a hazai munkaerőpiac lehet. Az érdeklődők részére készült írásos tájékoztatójuk szerint – külföldi partner-egyetemekkel kialakított együttműködés keretében – 1989 óta folytatnak angol, francia és német nyelvű információrendszer-programozói képzést. A programok egy részében – a munkaügyi központok támogatásával – a munkanélküli képzésére jogosultak is részt vehetnek.

Harc a piacért

Az oktatás területén működő vállalkozásokat ugyanazok a gyermekbetegségek jellemzik, mint a kilencvenes évek elejének magyar vállalkozásait. Rendkívül nagy a megszűnő és a frissen alakuló cégek száma. Ebben a szférában is megjelennek a divathullámok kihasználásával gyorsan meggazdagodni kívánó kisvállalkozások, ahol a szakértelmet az ügyeskedéssel igyekeznének pótolni. A kontárok pedig rontják a szakma hitelét. A potenciális kliensek megnyeréséért folyó ádáz reklámharcban nem ritka az “olcsón, könnyen, szinte bármit” típusú hirdetés.

Emellett az is igaz, hogy a korábbi időszakból megőrzött kapcsolatok, vagy a szervezet méretéből, az iskolarendszeren kívüli képzésben korábban elfoglalt pozícióból fakadó előnyök miatt korántsem lehet tisztán piaci viszonyokról beszélni.

A piacért folyó harc legfontosabb elemei: a kurzusok ára, a kiadott bizonyítványok presztízse, illetve a központi forrásokból megszerzhető jelentősebb összegek.

Árak

A kínálat rendkívül vegyes, szinte mindenre van példa. Az egyes kurzusok tartalmának pontos ismerete nélkül aligha lehet összevetni az árakat, amelyek többnyire inkább egymáshoz, mint szigorú közgazdasági számítások eredményeihez igazodnak. Az árak csökkentése természetesen csak azokon a területeken lehet igazán hatásos, ahol a résztvevők saját jövedelmükből fedezik a képzés költségeit. A tanfolyamok finanszírozása azonban jelentős részben vállalati vagy a munkaerő-piaci átképzésre fordítható központi forrásokból történik.

Ezzel is összefügg, hogy a rendkívül magas ár a résztvevők közötti szelekció egyik módja, s ugyanakkor növeli a képzés presztízst. A már négy éve a piacon lévő egyik legjelentősebb, menedzserképzéssel foglalkozó szervezet, az *Euro-Contact* – az érdeklődők tájékoztatására és megnyerésére szánt kiadványa szerint – jelenleg több mint 1300 hallgatóval foglalkozik, és a brit Open University rendszer tananyagait a hazai körülményekhez adaptálva távoktatási rendszerben képez, 15 regionális központ részvételével. (A regionális központok címjegyzékében alapítványok, főiskolák, egyetemek és vállalkozások, valamint megyei MTESZ szervezet egyaránt szerepelnek.) A tájékoztatóban a nemzetközileg elismert képesítés megszerzéséhez szük-

séges három – egymásra épülő – kurzus árait közlik. Az általános “menedzsment” ismereteket átadó 220 órás kurzus ára 89.000 forint, a számítástechnikai ismereteket is tartalmazó 110 órás gazdasági ismeretek, illetve az ugyanilyen időtartamú „marketing szemléletű gondolkodást elsajátítani” segítő modul ára azonos: 75 – 75.000 forint.

Az alacsonyabb áron kívül – speciális esetben – vonzerő lehet a képzés rövidebb ideje is (amely azonban közgazdasági tartalmát tekintve inkább áremelésként értelmezhető.) A gépjárművezető-képzés területén a piacért folyó harc összesen mintegy 1200 – a vállalkozásokon belül külön kategóriát alkotó – cég között zajlik. A hirdetések zöme a képzés minél rövidebb időn belüli befejezésének lehetőségével csábítja a leendő úrvezetőket. (Nem is keveset. Évente mintegy 200.000 felnőtt tesz vizsgát a nem hivatásos jogosítvány megszerzéséért.)

Bizonyítványok

A fogyasztók számára egy-egy kurzus vonzerejét nagymértékben növeli, ha annak befejezésekor valamilyen igazoló okiratot is kézhez kaphatnak. A tanfolyamok szervezői élnek is ezzel a lehetőséggel, ám a résztvevők (sőt ez néha magukra a szervezőkre is vonatkozik) nincsenek mindig tisztában azokkal a rendelkezésekkel, amelyek a képzettség igazolásával kapcsolatosan meglehetősen szigorú előírásokat tartalmaznak.

A laikusokat megtévesztő hangzatos diplomákról már volt szó. A szakmai képzés területén is alapvető érdek a képesítésre való jogosultság megszerzése, hiszen a munkaerőközpontok azokat a tanfolyamokat részesítik előnyben, amelyek valamilyen szakképesítést is nyújtanak.

A képesítést igazoló okiratok védelmére – biztos, ami biztos – a minisztériumok technikai óvintézkedésekkel is igyekeznek felkészülni.

Ezzel szemben az is igaz, hogy ma már a legtöbb területen valóban nem a végzettséget igazoló papírt kérik, hanem a tényleges tudásról kell számot adni. (A titkárnőképzőkön szerzhető ismeretek meglétéről viszonylag könnyű is egy munkaerő-felvétel alkalmával meggyőződni. Elég hozzá egy idegennyelvű telefon, vagy egy gyors szembesítés a szövegszerkesztővel, és minden kiderül. Ez azonban nem mondható el mindazokról a munkakörökről, ahol a meglévő ismeretek hasznosítása csak hosszabb távon lehetséges.)

Nyelvet tanulni – amint a fentiekből kiderült – korábban is igen sokféle formában lehetett, ezzel szemben a megszerzett nyelvtudás vizsgával történő elismertetése egészen a legutóbbi évekig szigorúan centralizált keretek között történt. A *Rigó utca* egyeduralmának a külföldi továbbtanulási és munkavállalási lehetőségek megnyílása, valamint a nyelvoktatással foglalkozó kulturális intézmények megjelenése vetett véget. A külföldön is elismert nyelvvizsgák pedig komoly vonzerőt képviselnek azok körében, akik munkaerő-piaci helyzetük javítása érdekében vállalkoznak nyelvtanulásra. Ennek következtében a nyelvoktatással foglalkozó cégek számára hosszabb távon szinte létkérdés, hogy csatlakozzanak valamely nemzetközileg is elismert képzési rendszerhez, illetve képesek legyenek a legkeresettebb vizsgákra is felkészíteni a

jelentkezőket. A legkielevezettebb versengés jelenleg a különböző vizsgák szervezésének jogáért folyik.

Intézményesülés

A központi pénzforrások közelébe jutás – természetesen sok más tényező mellett – fontos ösztönzője a cégek között megindult érdekvédelmi szerveződési folyamatnak. A “kontárok” jelenléte, a még mindig hézagos, vagy egyenlőtlen versenyfeltételeket teremtő jogi szabályozás, a piacnak az új szereplőket is térhez juttató “újrafelosztása” iránti igény ugyanannak a problémakörnek a vetületei. A szerveződés célja a változásban – vagy éppen eddig elért helyzetük stabilizálásában – érdekelt cégek összefogása.

1992 decemberében jött létre a *Felnőttképzési Vállalkozások Kamarája*, amely megjelölése szerint szakmai és érdekvédelmi társadalmi szervezet. A 42 alapító tag között megtalálhatók a régóta a piacon lévő “nagyok” (Csepel Művek Oktatási Vállalat, a Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző, SZTÁV, SZÜV) utód-szervezetei mellett a Magyar Pedagógiai Társaság és az Ipar szövetség Oktatási Központja, valamint menedzserképzéssel, tanácsadással és hasonló tevékenységekkel foglalkozó gazdasági társaságok. A kamarának ez év áprilisában már több mint 80 tagja volt, s a kép tovább színesedett (pl. megjelentek a tagok között felsőoktatási intézmények is). A kamara egyik legfontosabb célkitűzése az oktatással foglalkozó vállalkozások számára ésszerűtlenné tünő korlátozások leépítése – részben a jogszabályok megváltoztatásának elérése révén. E korlátozások egyike például a tanfolyami forma, illetve a tanfolyamok időtartamának és tartalmának megítélésük szerint merev előírása. Elképzelésük szerint a szakmai színvonal emelését is szolgálná a kamara etikai kódexének kidolgozása, és a cégek szakmai minősítése.

Hasonló célból hozták létre a *Nyelviskolák Kamaráját* is, amely pillanatnyilag negyven céget tömörít, s egyik célkitűzése, hogy megszervezze a nyelvoktatást végző cégek szakmai minősítését. Ezeket a törekvéseket egyelőre nem fogadja egyöntetű lelkesedéssel a szakma egésze. Még csak az sem állítható, hogy a szakmailag gyengébbek óvakodnának a megmérettetéstől. A jelenlegi feltételek között talán éppen az a távolságtartás oka, hogy a minősítést mint eszközt vagy annak felkínált formáját sok nyelviskola nem tartja alkalmasnak a jelenlegi piaci viszonyok rendezésére. Nem látnak biztosítékot arra, hogy nem újfajta monopóliumok kiépülésének válik az eszközévé egy minősítési rendszer.

Korrekciónak vagy konkurenciának?

Ha nem is rendelkezünk pontos létszámadatokkal az iskolarendszeren kívüli képzés egyes területeiről, a fenti vázlatos körkép is érzékeltette talán, hogy milyen kiterjedt és **szerteágazó területéről van szó**. A képzésnek ezek a régebbi és újabb keletű formái mindenképpen kihívást jelentenek az iskolarendszerű képzés számára. Részben olyan értelemben, hogy egyes területei az iskolarendszer működésének fogyatékos-

ságai miatt válhattak a vállalkozások virágzó területévé. Fontos tény, hogy maguknak az iskoláknak egy része is vállalkozik a képzési piacon. Ez utóbbi fejlemény azonban meglehetősen visszas jelenség abban az esetben, ha az iskolák vállalkozási formában korrigálják saját működésük negatív következményeit.

Arra a kérdésre, hogy az iskolarendszeren kívüli formák tartós jelenléte vajon az iskolák működési zavarainak következménye-e, vagy a képzési rendszer egészen belüli munkamegosztás természetes újrendeződéséről van szó, csak akkor adható válasz, ha e két rendszer kapcsolódási pontjainak elemzéséhez elegendő ismeret áll rendelkezésre.

Egy biztos. Az iskolarendszerű oktatás jövőjének végiggondolása nem lehet meg-
alapozott ennek a mellette működő kiterjedt intézményrendszernek a figyelembe-
vétele nélkül.

TÓT ÉVA

IRODALOM

- ALTERNATIVES TO UNIVERSITIES (1991) OECD.
- BALÁZS JÁNOS (1993) *Vezetőképző intézmények Magyarországon*. Bp., Nemzetközi Vezetőképző Információs Központ. Kézirat.
- DÉRI MIKLÓSNÉ (1986) Tendenciák a nyugat-európai felsőoktatásban a nyolcvanas évek elején. In: *Új törekvések a felsőoktatásban*. Bp., OI.
- KOVÁCS ILMA (ed) (1992) *Távoktatás Magyarországon, 1970-1980*. Bp., Felsőoktatási Koordinációs Iroda.
- LADÁNYI ANDOR (1993) *A post-secondary képzés kérdéséhez*. Bp., OKI. Kézirat.
- LAJOS TAMÁS (1991) *A távoktatás fejlesztése Magyarországon*. Bp., Felsőoktatási Koordinációs Iroda.
- MERRIAM & CUNNINGHAM (eds) (1989) *Handbook of Adult and Continuing Education*. San Francisco–London, Jossey–Bass.
- RÁDLI KATALIN & SZÖVÉNYI ZSOLT (1993) A rövidebb idejű post secondary képzés a felsőoktatásban. *Magyar Felsőoktatás*, No. 5.
- SZÜDI JÁNOS (1991) *Az iskolarendszeren kívüli oktatás (magánoktatás, képzés, átképzés)*. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- A TÁVOKTATÁS HELYZETE ÉS FEJLESZTÉSÉNEK TÁVLATAI MAGYARORSZÁGON (1992) Bp., MKM Nemzeti Távoktatási Tanács. Kézirat.
- VÖRÖS LÁSZLÓ (1987) *A posztsekunder képzés problematikája*. OI. Kézirat.

